

Anotace magisterských prací (r. 2001-2002)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M, Řada archeologická. 2003-2004, vol. 52-53, iss. M8-9, pp. 274-293

ISBN 80-210-3665-6

ISSN 1211-6327

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/113672>

Access Date: 10. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ANOTACE MAGISTERSKÝCH PRACÍ (r. 2001–2002)

Radek Bláha: Keramika 10. – 13. století v severovýchodních Čechách a její vztahy k okolním oblastem (Brno 2000). 125 str., 5 map, 40 text. tab., 18 graf. tab., 56 kresebných tab.

Uvedená diplomová práce se pokouší postihnout základní trendy vývoje mlado- a pozdně hradištní keramiky 10. – 13. století v SV Čechách. Užší sledovanou oblastí je Jaroměřsko, jež je specifickým regionem na rozhraní starého sídelního území a pomezí hvozdu, ležící na významné cestě, od pravěku spojující střední a východní Čechy se Slezskem a dalšími oblastmi. Vzhledem k tomu, že ze sledovaného území, až na výjimky, nepochází žádný větší soubor středověké keramického materiálu získaný archeologickým výzkumem, byla ke zpracování zvolena keramika ze systematických povrchových sběrů z Dolan, Horních Dolců, Hustřan a Sebuče. Spolu s nimi byl analyzován nálezový soubor, pocházející z jediného rozsáhlejšího záchranného archeologického výzkumu v Jaroměři – Pražském předměstí.

Textová část práce je členěna do 17 kapitol: 1. Úvod, 2. Poznámky k dějinám bádání o slovanské a středověké keramice, 3. Problémy zpracování keramických souborů, 4. Použitá metoda zpracování keramických souborů, 5. Přehled zpracovávaných lokalit, 6. Přehled srovnávacího materiálu z oblasti severovýchodních Čech, 7. Přehled srovnávacího materiálu z ostatních oblastí Čech, Moravy a Slezska, 8. Rozbor nálezů a datování, 9. Zvláštní typy keramiky, 10. Značky na dnech nádob, 11. Nástín vývoje keramiky 10.–13. století na Jaroměřsku, 12. Dodatek (K využití získaných poznatků pro poznání vývoje a proměn osídlení ve 13. století), 13. Závěr, 14. Poznámky k textu, 15. Použité zkratky, 16. Literatura, 17. Seznam příloh (tabulek).

Po úvodní kapitole, seznamující s cílem práce, důvody výběru sledované oblasti, jejím vymezením atd., je věnována pozornost hlavním mezníkům vývoje bádání o slovanské a středověké hradištní produkci v českých zemích.

Kapitola „Problémy zpracování keramických souborů“ přináší stručný přehled deskripčních systémů (numerických kódů) použitých v minulých cca 30 letech k zpracování raně a vrcholně středověkých keramických souborů z českých zemí, případně Polska. Na základě srovnání těchto systémů byla zvolena metoda analýzy zvolených keramických souborů (kapitola 4), spočívající v roztřídění materiálu do morfologických a technologických skupin podle předem zvolených kritérií a následném počítačovém zpracování.

V 5. kapitole je podán podrobný přehled analyzovaného keramického materiálu. Před jeho vlastním rozбором autor uvádí nejdůležitější srovnávací soubory z hromadných nálezů mincí, hradišek, venkovských osad, měst a hradů, popř. tvrzí severovýchodních a východních Čech (kapitola 6) a vybrané studie rozebírající raně a vrcholně středověkou keramiku z ostatního území Čech, Moravy a Slezska (kapitola 7).

Těžiště práce leží v kapitole 8 (Rozbor nálezů a datování), kde se autor pokouší na základě provedené analýzy a porovnání s již publikovaným východočeským keramickým materiálem (Hradec Králové, Ostroměř atd.) o chronologické zařazení jednotlivých souborů.

Mladohradištnímu období (konec 10. – 11. století) náleží nálezové celky z Dolan a Hustřan, ostatní soubory keramiky lze většinou datovat do období kolem poloviny 13. století. Mezi posuzovanou keramikou se vyskytují některé zvláštní tvary, jako např. nádoby s válcovitým hrdlem, nádoby se zdobenou vnitřní stranou okraje a tzv. dolnověstonický typ keramiky. Jejich existence ve východočeském prostoru dokládá vzájemné styky této oblasti především s územím Moravy a Polska, jakkoli přesnější vymezení těchto vzájemných vlivů je větší diskuse a zejména dalšího bádání (kapitola 9).

V kapitole 10 je věnována pozornost (nečetným) dokladům značení den nádob a stručný přehled problematiky značek na dnech slovanských nádob obecně.

Na základě výše provedených analýz keramického materiálu a jejich výsledků je v kapitole 11 proveden hrubý náčrt vývoje keramiky období mladší doby hradištní a 13. století na Jaroměřsku. Těchto (především chronologických) zjištění je použito v kapitole 12, kde se autor pokouší, s přihlédnutím k poznatkům historického bádání, naznačit vývoj osídlení sledované oblasti v období před polovinou 13. století.

V Závěru jsou stručně shrnuty dosažené výsledky a především nastíněny hlavní problémy spojené se studiem raně středověké keramiky na území Jaroměřska i okolních oblastí severovýchodních Čech. Právě na základě dalšího systematického studia zdejší keramické produkce snad bude možné vyřešit některé problematické okruhy raného středověku v této části Čech, jako je např. její příslušnost k slavnickovské doméně či jednotlivé fáze vývoje a proměn zdejšího osídlení.

Dagmar Víchová: Vývoj osídlení v okolí Brna v době římské I, II (Brno 2000). I. díl – 151 str., 34 tab., CD medium, II. díl – katalog lokalit a katalog keramiky, 42 obr., 20 foto tab., 1 plán, 4 mapy.

Diplomová práce se zabývá problematikou osídlení Brněnska v prvních čtyřech stoletích našeho letopočtu. Jejím základem je zhodnocení současného stavu výzkumu, shromáždění archeologických pramenů získaných z území sledovaného regionu a jejich následné vyhodnocení. K tomuto účelu byla využita předem připravená formalizovaná databáze jednotlivých lokalit. Databázově je zpracován i popis keramiky z blíže nepublikovaných náleзовých souborů. Důležitou součástí této studie je rozbor a zpracování dosud podrobněji nepublikované části germánské osady, objevené r. 1976 na katastru Starého Lískovce při záchraném archeologickém výzkumu Muzea města Brna, vedeném Dr. Janou Čižmářovou.

Vlastní textová část diplomové práce je rozdělena do 7 kapitol. V úvodu je věnována pozornost zejména dějinám výzkumu doby římské na Brněnsku a přehledu periodizačních systémů vytvořených pro širší oblast Moravy, které byly v práci použity.

Druhá kapitola se zabývá přesnějším geografickým vymezením regionu a jeho přírodními poměry. Vzhledem k tomu, že oblast širšího okolí města Brna, ležící v příhodné kotlině poblíž soutoku Svatky a Dyje, otevřené do úrodných jihomoravských úvalů, ohraničené na severu Drahanou vrchovinou, na západě Bobravskou vrchovinou a na jihovýchodě Ždánickým lesem, představuje poměrně nesourodý geomorfologický celek bez zřetelného ohraničení, bylo pro jeho vymezení použito administrativní hranice dnešních okresů Brno – město a Brno – venkov.

V další části práce je popsána metodologie, která byla použita při deskripci shromážděného materiálu. Nalezneme zde tedy především informace o podobě příslušných databází. Databáze lokalit je převážně textová a slouží k přehledné sumarizaci dostupných informací o nalezištích. Databáze keramiky je založena na jednotné formalizované deskripci tohoto materiálu – keramickém kódu. Oba způsoby popisu archeologického materiálu použité v této práci vycházejí z již úspěšně aplikovaných systémů M. Kalábka a P. Procházkové a byly prezentovány na tomto místě v r. 1998 při obhajobě magisterské práce M. Kalábka „Severní Morava v době římské“. Předkládané databáze jsou však na rozdíl od původních mírně modifikovány a zjednodušeny, aniž by byla narušena možnost vzájemné převoditelnosti dat, umožňujících jejich případné spojení pro možné další využití k řešení problematiky doby římské na širším území.

Následující kapitola č. 4 se zabývá zastoupením a hodnocením jednotlivých kategorií předmětů římsko-provinciálního původu (jako je keramika, kovové nádoby, sklo, mince atd.) a možnými přímými doklady pobytu obyvatel tehdejšího římského impéria v oblasti Brněnska, konkrétně v souvislosti s nálezem zbytků hroztého příkopu patrně dočasněho římského vojenského tábora objeveného v r. 1999 při záchraném archeologickém výzkumu společnosti Archaia na katastru obce Modřic. Na základě dochovaných nálezů římsko-provinciálního zboží je možné ve sledované oblasti, vyzorovat patrně 3 výraznější proudy přílivu zboží římsko-provinciálního původu a to na konci 1. a počátku 2. stol., ve 2. pol. 2. a v 1. pol. 3. stol. a ve 4. stol. a na počátku 5. století.

Ve zbývající části práce je věnována pozornost dokladům germánské osídlení Brněnska v době římské a dokladům hospodářské činnosti tehdejších obyvatel vymezeného regionu. V rámci jednotlivých podkapitol jsou na tomto místě podrobněji vyhodnocovány poznatky získané z výzkumu sídlišť a pohřebišť objevených na Brněnsku.

Důležitou součástí kapitoly zabývající se doklady germánské osídlení je rozbor a vyhodnocení materiálu z části prozkoumané germánské osady z mladší doby římské ze Starého Lískovce, která byla dosud publikována pouze předběžně autorkou výzkumu Dr. J. Čižmářovou. Vzhledem k tomu, že na Brněnsku dosud nebyl proveden jediný systematický výzkum naleziště z doby římské,

ské, jsou záchranné a zjišťovací výzkumy, mezi něž terénní archeologická akce ve Starém Lískovci patří, prameny s nejvyšší vypovídací hodnotou. Při záchranném archeologickém průzkumu polykulturní lokality ve Starém Lískovci se pravděpodobně podařilo objevit podstatnou část germánské osady s naznačenou strukturou vzájemného uspořádání jednotlivých objektů. Na prozkoumané ploše byly zachyceny 4 obytné zahloubené stavby křulové konstrukce a několik dalších běžných sídlištních komplexů, které mohou být na základě dochovaného inventáře datovány do období po markomanských válkách, nejspíše do rámce 3. století. Význam sídliště ve Starém Lískovci spočívá zejména v tom, že na Brněnsku, ale ani v širší oblasti Moravy, dosud nebylo publikováno mnoho srovnatelných archeologicky zkoumaných sídlišť datovaných do tohoto období a že se v materiálu z této doby objevují doklady na kruhu točené germánské keramiky. V případě výzkumu ve Starém Lískovci byly navíc provedeny též rozbory bohatě zastoupeného osteologického materiálu a paleobotanická analýza rostlinných zbytků. Jednotlivé poznatky pocházející z příslušných odborných posudků Františka Kühna a Lubomíra Peškeho, uvedené v rámci příslušných kapitol, tedy mohou rozšířit základnu pro studium rekonstrukce tehdejšího přírodního prostředí a rovněž se pokusit přiblížit způsob obživy tehdejších obyvatel.

V závěru diplomové práce je nastíněn (s ohledem na dosavadní stav výzkumů a mnohdy značnou torzovitost výchozích pramenů) vývoj osídlení Brněnského regionu v průběhu doby římské.

Ve vymezeném časovém úseku se tehdejší osídlení koncentruje zejména v nížinných polohách podél hlavních místních, říčních toků Svatky a Litavy v jižní a jihovýchodní části regionu, zatímco z jeho západní a severozápadní části (s poněkud členitějším terénem) jsou doklady spíše sporadické. Osídlení patrně sleduje dvě ústřední komunikace procházející oblastí Brněnska severojižním směrem. První z nich směřuje podél Svatky, přes Tišnovsko dále na SZ do Čech a druhá jdoucí podél Litavy a jejích přítoků dále na sever na Vyškovsko a severní Moravu bývá dokonce spojována přímo s jednou větví Jantarové cesty.

Stopy nejstaršího osídlení pocházející z areálů germánských sídlišť i pohřebišť jsou spíše ojedinelé a mohou být datovány do stupně B1. V mladším starořímském stupni B2 dochází k výraznému rozšíření germánských lokalit, které postupně zaujmou celou sídelní oblast. V té době začínají intenzivnější styky mezi místním obyvatelstvem a prostředím římských podunajských provincií, doložené především přítomností římsko-provinciální keramiky, mincí a kovových nádob.

Z období přechodného stupně B2/C1 jsou na Brněnsku, v materiálu získaném z prostředí germánských sídlišť i z pohřebišť zaznamenány vlivy przeworského kulturního okruhu, projevující se nejen přílivem drobného inventáře, ale i některých nových keramických tvarů. V období těsně po markomanských válkách dochází k intenzivnímu přílivu zboží římsko-provinciální provenience.

Na počátku mladší doby římské se rozmístění germánských osad zčásti mění. Na mnohých lokalitách osídlení pomalu doznívá a začínají se objevovat sídliště nová, náležící převážnou částí získaného materiálu do mladších stupňů mladší doby římské. V té době dochází k zásadním změnám ve vztazích k provinciálnímu prostředí. Pravděpodobně vlivem konsolidace poměrů v barbariku po markomanských válkách a naopak určitou stagnací rozvoje podunajských a porýnských provincií, dochází v tomto období k oživení germánské ekonomiky, projevující se především výskytem kvalitní, na kruhu točené keramiky, produkované ve specializovaných dílnách přímo na území barbarika. V této souvislosti jsou důležité již zmiňované výsledky získané ze Starého Lískovce.

Na sklonku doby římské (ve stupni C3/D1) dochází na Brněnsku opět k určitým změnám sídelní struktury. Objevují se doklady nové fáze osídlení poloh ze starší doby římské a vznikají nové osady na místech méně typických, jako jsou např. výšinné polohy, využívaných v předcházejících obdobích spíše sporadicky. Tyto změny sídlištní struktury patrně souvisí s příchodem nových barbarických populací, v souvislosti s počátky následujícího období označovaného jako doba stěhování národů.

Z dosud získaných poznatků vyplývá, že oblast dnešního města Brna a jeho okolí v době římské se rozhodně nenacházela na periferii tehdejší sídelní oikumeny, ale patřila spíše k jednomu z jejích center, a to jak ve smyslu kulturním, tak hospodářském. Vzhledem ke svému umístění při jedné z hlavních komunikací tehdejší doby, zde docházelo k dynamickému vývoji a střetávání nejrůznějších kulturních vlivů.

Martin Golec: Horákovská keramika (Brno 2001). 224 str. textu, 65 tabulek a grafů, 24 tabulek deskripce keramiky, 18 str. popisů objektů, 30 str. obrázků objektů, 43 str. databází materiálu, 3 str. fotografií, 67 tabulek materiálu, 2 obr. rekonstrukce lokality.

V předkládané práci představujeme nástin chronologie sídlišť horákovské kultury (HK) sestaveného na základě rozboru dlouhodobého vývoje v *těšetickém mikroregionu* (cca. 150–200 let). Osídlení bylo v Těšeticích pozorováno ve dvou tratích: 1. ve „Vinohradech“, 2. v „Sutnách“. Provedli jsme nový rozbor dosud největší publikované lokality HK, Těšetice „Vinohrady“ (Podborský 1965), kterou jsme chronologicky zařadili do rozmezí stupňů HC2 – HD1. Nově jsme zpracovali nálezy z Těšetic „Suten“, které byly získány ze dvou ploch, systematického výzkumu (HD1) a záchranného výzkumu (HD1 – HD3). Počet objektů i získaného materiálu, ve srovnání s „Vinohrady“ ještě několikanásobně vzrostl.

Dnes tyto výzkumy (dohromady těšetický mikroregion) představují nejprozkoumanější území s osídlením HK. Z hlediska počtu objektů a objemu zpracovaného materiálu nemá těšetický mikroregion mezi rovinnými sídlišti HK souměřitelné paralely. Přinesl významné srovnávací informace, důležité pro synchronizaci jednak s četnými staršími výzkumy a s lokalitami zkoumanými již moderním způsobem. Na základě podrobného vyhodnocení celého mikroregionu jsme dospěli k těmto závěrům:

1. Poprvé bylo možné vytvořit nástin téměř celého vývoje HK na základě jedné lokality (HC2 – HD3).

2. Vyhodnocením rozložení objektů na všech třech plochách (celková rozloha 24 ha) jsme zjistili, že osídlení nositelů HK v Těšeticích vytvářelo úzký pruh v konstantní vzdálenosti od říčky a nepokračovalo dále od ní. V jednotlivých stupních bylo rozptýlené osídlení překládáno podél vodního toku. Ve směru od říčky za osadami se mohla nacházet pole, ve „Vinohradech“ bylo zjištěno pohřebiště (HD1).

3. Porovnáním sídelního obydlí – zahloubených zemnic mladší fáze SPP – podolské kultury a se stejnými objekty HK a časně laténského období jsme zjistili, že jde o identický typ obydlí s výrazně stejnými detaily. Jde o konzervativní vývoj stejného typu obydlí od stupně HB do LA.

4. Na základě podrobného rozboru tvaru a výzdoby keramiky konstatujeme, že dynamika nejprogressivnějších změn, podle kterých lze celky chronologicky rozrážovat, je postižitelná u dobře datovatelných celků, v úsecích Reineckových stupňů (tj. asi padesátiletých). Přesnější datování sídlištní keramiky nedovoluje.

5. Při použití typologického porovnávání je nutno kombinovat tvar i výzdobu jednotlivých druhů nádob. Nejdynamičtější vývoj, v porovnání s tvary, zaznamenala výzdoba. Nejcitlivější typy odpovídají úseku jednoho stupně. Pro spolehlivou dataci lze používat jen absenční výskyt jednotlivých tvarů a výzdoby na keramice. Poměrové zastoupení určitých typů a tvarů v celcích jsme neshledali pro přesnější dataci vhodným.

6. Díky rozboru keramiky se nám podařilo spolehlivě synchronizovat ve stupni HD1 všechny tři zkoumané plochy. Těšetice „Vinohrady“ (HC2 – HD1), „Sutny“ SV (HD1) a „Sutny“ ZV (HD1 – HD3). Z obj. 264 v „Sutnách“ SV pochází loďkovitá spona s krátkým zachycovačem a vinutím, která odpovídá stupni HD1.

7. Ve všech stupních se projevila celá řada cizorodých jevů, které dovolují vývoj v mikroregionu komparovat s vývojem i mimo oikumenu HK (stupňovité mísy, nálevkovité mísy, bílé malování, vekerzugská keramika, keramika ionské výrobní tradice, vertikálně žlábkovaný přeslen).

8. Získali jsme náhled na možnosti rozpoznání přechodů jednotlivých stupňů. Přechod mladší fáze SPP – podolské kultury a stupně HC1, stejně jako přechod stupně HC1 a HC2 není v Těšeticích možno pozorovat. Od stupně HC2 je rozpracován vývoj až do stupně HD3.

Materiál stupňů HC2 a HD1 je těžko oddělitelný. Rozřadit lze jen objekty s typickým materiálem. Třetinu objektů na „Vinohradech“ nelze citlivěji datovat do jednoho stupně. Naopak mnohem výrazně odlišitelný je materiál stupně HD1 a HD2. Všechny objekty lze bezpečně rozčlenit do jednotlivých stupňů. Ve stupni HD2 dochází k největším tvarovým a výzdobným změnám v celém vývoji HK. Pouze nyní je využito všech 9 základních druhů horákovské výzdoby. Navíc se nově přidávají technologické inovace (vekerzugská točená keramika a tuhová keramika, keramika ionské výrobní tradice). Přechod stupňů HD2 a HD3 lze rozpoznat jen na malém počtu keramických druhů a výzdobných

typů. Přejít do stupně LA je díky technologické změně (rozšíření točené keramiky západního typu) a výzdobným inovacím bezpečně rozeznatelný mimo těšetický mikroregion.

9. Největší soubor běžné vekerzugské keramiky dosud nalezený v prostoru HK nám spolu s ostatními předměty vekerzugské proveniencie z Moravy dovolil komparovat stupeň HD2 s územím JZ Slovenska. Zjistili jsme, že vekerzugské předměty se v HK vyskytují zatím jen ve stupni HD2.

10. Unikátní nález lahovitě nádobu ionské výrobní tradice umožnil porovnat vývoj s oblastí Karpatké kotliny ve stupni HD2. Prokázal obchodní dálkové spojení i území HK s Karpatskou kotlinou, ovlivněnou černomořskými ionskými osadami. Poukázal na pravděpodobnou fyzickou přítomnost obchodníků nebo řemeslníků ionského původu v prostoru HK.

11. Na ploše záchranného výzkumu byl postižen nástup výroby tuhé keramiky ve stupni HD2. V „Sutnách“ ZV byly nalezeny dvě grafitové „koule“, které představují podobu transportovaného grafitu z přirozených výchozů na místo zpracování. Chemicko – technologická analýza prokázala (M. Hložek), že surový grafit pochází z oblasti J Čech a tuhá keramika z něho byla vyráběna.

12. Určité zajímavé předměty z Těšetic „Suten“ nám dovolily zhodnotit některá řemesla HK (soustružnictví, textilnictví a esařství).

13. Obrovské množství keramiky ze „Suten“ (cca. 28 000 ks) se nám stalo základem pro vytvoření deskripce keramiky HK.

14. Na základě naplněné databáze materiálu ze „Suten“ byla provedena pilotní statistická faktorová analýza, která potvrdila a doplnila naše vizuální pozorování třídění keramiky. Jiná analýza dvou zemnic z plochy ZV, datovaných do stupňů HD1 a HD2 ukázala, že největší množství materiálu se kumuluje v horních vrstvách objektů. Tato pozorování jsou shodná s výsledky rozsáhlých analýz na sídlišcích stupňů HD – LA ze SZ Čech.

15. Na základě těšetického mikroregionu jsme vytvořili náhled na vývoj v jednotlivých stupních HK, popsali jsme typické tvarové a výzdobné prvky. Vývoj v těšetickém mikroregionu byl komparován s významnými sídlištními a hrobovými celky HK. Provedli jsme nástin vývoje v jeskyni Býčí skála na základě keramického inventáře.

16. Mimo rámec této studie jsme upozornili na možnost datace bohatých kostrových hrobů do stupně HD2.

17. Zhodnotili jsme starší základní práce o HK (Podborský 1974, Stegmann-Rajtárová 1992, Nekvasil 1993). Předložená koncepce vývoje HK se v různé míře odlišuje od zhodnocených prací.

18. Vytvořili jsme upravený chronologický nástin HK, využívající vývoje těšetického mikroregionu.

19. Předkládáme nálezový katalog lokality Těšetice „Sutny“ (1024 ks nálezů, hlavně keramika), dřívě „Vinohrady“ (783 ks).

20. Rekonstrukci horákovského sídliště v „Sutnách“, na základě terénních zjištění, provedli nezávisle na sobě M. Straková a J. Vašíček.

Literatura

Nekvasil, J. 1993: Před branami historie (starší doba železná – halštatská), in: Praveké dějiny Moravy, 333 – 372, Brno.

Podborský, V. 1965: Die Hallstattiedlung in Těšetice, FAP 9, Praha.

Podborský, V. 1974: Die Stellung der südmährischen Horákov-Kultur im Rahmen des danubischen Hallstatt, in: Symposium zu Problemen der jüngeren Hallstattzeit in Mitteleuropa, 371–426, Bratislava.

Stegmann-Rajtárová, S. 1992: Spätbronze- und früheisenzeitliche Fundgruppen des mittleren Donaugebietes, Sonderdruck aus Bericht RGK 73, Mainz am Rhein.

Petr Vachůt: Sídlíštní objekty na hradištních střední doby hradištní se zvláštním zřetelem k velkomoravským Mikulčicím (Brno 2001). 112 stran, 27 tabulek.

Diplomová práce zhodnocuje výsledky bádání týkajícího se sídlíštních objektů na středohradištních opevněných lokalitách. Jejím základem bylo získání přehledu současného stavu výzkumů,

shromáždění archeologických pramenů ze sledovaného území a jejich následné vyhodnocení. K tomuto účelu byla využita předem připravená formalizovaná databáze objektů na jednotlivých lokalitách publikovaná v práci formou katalogu a přiložená v elektronické podobě na datovém médiu. Důležitou součástí této studie bylo provedení podrobného popisu všech sídlištních objektů z hradiště „Valy“ u Mikulčic.

Údaje o sídlištních objektech byly shromažďovány z prostoru vymezeného rozlohou dnešních Čech, Moravy, českého Slezska, Slovenska a Dolního Rakouska. Pro získání přehledu o stavbách na opevněných lokalitách byl sledován okruh otázek s tím spojených též na území polského Slezska a Malopolska, ovšem již bez soupisu jednotlivých objektů. Soupis objektů na hradištích byl omezen pouze na obytné objekty, a to pouze na stavby odkryté v celistvosti anebo s možností doplnit všechny jejich rozměry.

Pro vlastní hodnocení byly získány údaje o 102 nadzemních obytných stavbách a 242 zahloubených domech. U těchto dvou skupin byl sledován tvar, rozměry, prostorové členění staveb a dále konstrukce stěn, střech, podlah a otopných zařízení v domech. Nadzemní stavby měly nejčastěji formu obdélných, případně čtvercových domů s plochou 5 až 20 m², stavěných technikou roubení, rámovou či drážkovou. Dvouprostorových a tříprostorových nadzemních staveb bylo na hradištích doloženo celkem 15, přičemž u některých objektů šlo pouze o náznaky složitěji členěné dispozice domu. Zahloubené objekty byly opět nejčastěji pravoúhlé s celkovou plochou 7 až 11 m². Domy byly zahloubeny většinou 20 – 80 cm. Nadzemní části zahloubených domů byly převážně srubové konstrukce. Víceprostorová zahloubená stavba je známa pouze jedna, a to z hradiště Staré zámky u Lfšně.

Dalším důležitým tématem řešeným v práci byla struktura zástavby opevněných sídlišť. Jednotlivá hradiště měla různorodé půdorysy a uspořádání domů se jim většinou přizpůsobovalo. Často byly stavby soustředěny v pásu podél vnitřní strany hrady s volnou plochou v centrální části. Známou bylo též pravidelné uspořádání domů oddělených úzkými uličkami. Objevila se i méně pravidelná ulicová, návesní eventuelně shluková zástavba. Na důležitých opevněných lokalitách je poměrně pravidelně doloženo vyčlenění hrazených areálů – dvorců.

Zbývající část studie byla věnována sídlištní problematice hradiště „Valy“ u Mikulčic. Postupně byl komentován dnešní stav zpracování a publikování sídlištního materiálu z lokality a metodika prováděného archeologického výzkumu. Podrobně byly rozebrány problémy, týkající se hodnocení výsledků dosavadních výzkumů. Následuje vlastní rozbor všech sídlištních objektů z Mikulčic. Celkem bylo na lokalitě doposud očíslováno 1469 objektů. Z důvodů nedostupnosti části terénní dokumentace a problémů s identifikací některých objektů byly vyhodnocovány údaje pouze u 1280 objektů. Převážnou část představovaly zahloubené jámy různých tvarů, kterých bylo 998. Ani jeden zahloubený objekt nelze spolehlivě interpretovat jako obytný. Nadzemních objektů bylo popsáno 201. Nejčastěji šlo o pravoúhlé úpravy podlah domů s případnými dalšími dochovanými konstrukčními prvky – kůly a základovými trámy. Rozměry domů byly nejčastěji 300–500 x 250–400 cm a jejich konstrukce byla pravděpodobně většinou srubová či rámová.

Nejkomplikovanější sídlištní situace byla zjištěna na vlastní akropoli hradiště. Silně narušená kulturní vrstva neposkytla dostatečné důkazy pro rekonstrukci zástavby této části lokality, pouze přítomnost nalezených fragmentů příkopů a palisád svědčí o dalším vnitřním členění areálu. Lepší situace je registrována na SZ předhradí Mikulčic, kde se dochovalo množství nadzemních objektů dodržujících pravděpodobně předem určený uliční řád. V podhradí sledované sídlištní aglomerace byly zachyceny relikty jednotlivých satelitních sídlišť, zatím bez možnosti vyjádřit se k jejich přesnějšímu rozmístění.

Velmi ztěžujícím prvkem při studiu historie mikulčického hradiště je doposud nepříliš dobře poznaná horizontální stratigrafie mocného kulturního souvrství na lokalitě, bez možnosti blíže datovat jednotlivé sídlištní objekty. V rámci seznámení se s archeologickým materiálem z Mikulčic bylo vypracováno hodnocení stratigrafického postavení v dvou dobře dochovaných objektech ze SZ předhradí, které spadají do velkomoravského horizontu.

Na konci kapitoly byla konstatována v podstatě shoda výskytu zjištěných typů staveb z Mikulčic s ostatními sledovanými opevněnými lokalitami. Jedinými markantními rozdíly byla absence zahloubených obytných staveb, pravidelné používání podlahových úprav domů a neobvykle hustá a pravidelná zástavba na severozápadním předhradí, jehož struktura však musí být dále upřesněna.

V závěru práce bylo interpretováno funkční využití jednotlivých doposud zjištěných typů nemovitých objektů na hradištích. Byly sumarizovány výsledky výše nastíněného rozboru obytných objektů. Pro doplnění byl podán přehled další skupiny staveb vyskytujících se na hradištích, jež sloužily ke kulturní, hospodářské, obchodní, vojenské a mocenskopolitické funkci.

David Parma: Předkeltské osídlení Hostýna I, II, (Brno 2001), 123 stran textu, 98 tabulek.

Předložená diplomová práce je výsledkem dlouhodobějšího zájmu o výšinná sídliště mladšího pravěku na východní a jihovýchodní Moravě. Zatímco z většiny lokalit v této oblasti pochází pouze nepočetný materiál ze sběrů či drobných sondáží, řadí se dnes Hostýn mezi nejlépe prozkoumaná hradiště v rámci celé Moravy. Díky ochotě a pochopení obou konzultantů, M. Čizmáře a J. Čizmářové, a také A. Matějčkové bylo možné zpracovat výsledky všech dosavadních výzkumů, přičemž cílem práce bylo především shrnout informace o osídlení Hostýna v době kultury lužických popelnicových polí. K tomu byla připojena i problematika případných stop osídlení ještě staršího.

Opevněné výšinné sídliště kultury lužických popelnicových polí na Hostýně bylo založeno na výrazném odděleném vrcholu převýšeném zhruba o 350 m nad okolní terény. Opevnění postavené po celém obvodu hradiska uzavřelo plochu o rozloze 19,8 ha s vlastním vodním zdrojem; do takto vymezeného prostoru vedl jeden hlavní vchod (Slavkovská brána) a snad jeden vchod vedlejší (Železná brána). Ploše hradiska dominují dva vrcholy – na severním okraji vyšší triangulační vrchol s rozhlednou a na jihu nižší a rozlehlejší akropole. Sedlo mezi nimi je běžně označováno jako amfiteátr a tvoří jedinou rovinnatější plochu v interiéru hradiště.

Pokud ponecháme stranou starší rozsahem drobné akce, začal s moderním výzkumem lokality dr. Ludíkovský v roce 1970. Do roku 1978 odkryl celkem 5 ploch rozmístěných po různých částech hradiště a dvěma řezy zkoumal obvodové opevnění a západní křídlo hlavní brány. Dalšímu výzkumu se na konci 80. let věnovala J. Čizmářová – při záchranné akci zdokumentovala objekty v dlouhém řezu amfiteátre a opět se věnovala i stratigrafii opevnění. Zatím poslední rozsáhlejší akce proběhla v roce 1999 po vedením A. Matějčkové v souvislosti se stavbou parkoviště. Celkem bylo v různých částech hradiště během 12 sezón archeologicky prozkoumáno 2 800 m², což představuje přibližně 1,4 % celkové rozlohy.

Jednotlivé plošné odkryvy poskytly poměrně dobrou představu o dochovaných stopách pravěkého osídlení. Plocha obou vrcholů je výrazným způsobem poškozena novodobými stavebními aktivitami, erozí jsou narušeny také původní terény na svazích kopce. Na nich se podařilo odkrýt pouze obtížně identifikovatelné stopy umělých úprav souvisejících patrně se zástavbou laténského stáří. Obvyklé zahloubené objekty byly zachyceny pouze v ploše sedla v amfiteátru, většina jich ovšem opět souvisí až s keltským osídlením Hostýna. Spolehlivě k osídlení KLPP patří pouze seskupení nepravidelných objektů 2, 3 a přilehlých kůlových jamek na jižním svahu amfiteátru a obdélčný objekt 12 na svahu severním.

Rozhodující množství nálezu z plochy hradiště pochází z promísených splachových, suťových a kulturních vrstev. V keramickém souboru převažuje složka laténská, střepy mladších období jsou zastoupeny jen minimálně. Vlastní masa nálezu KLPP je pro účely zpracování rozdělena do dvou skupin. Početnější nestratifikovaná keramika byla použita k vyčlenění jednotlivých horizontů osídlení, které byly rozlišeny celkem čtyři. Ty jsou pak ještě rozčleněny vždy do dvou dílčích úseků.

Nejstarší doložené osídlení Hostýna představuje horizont I datovaný do stupně Ha A. Spolehlivě je v keramice doložen horizont Ia z Ha A1, v němž se poměrně výrazně objevují keramické formy ovlivněné středodunajským kulturním prostředím. Typické formy následujícího stupně Ha A2 (Ib) se podařilo zachytit jen okrajově. Početnější jsou nálezy horizontu II, který je datován do staršího úseku stupně Ha B (Ha B1). Jde o charakteristickou keramiku KLPP, k níž nacházíme analogie především na soudobých středomoravských pohřebištích. Horizont III zahrnuje keramiku ze závěru pozdní doby bronzové a z počátku doby halštatské. Vůbec nejpočetněji je zastoupen horizont IIIa představující mladší vývoj v rámci stupně Ha B. Formy stupně IIIb z počátku halštatu jsou ve srovnání s tím méně hojné. Dobře doložen je pak horizont IV datovaný do Ha D, a to od

počátku tohoto stupně (IVa) po jeho závěr (IVb). Chybějící nálezy bohatě zdobené halštatské keramiky patrně dokládají hiát v osídlení mezi horizonty IIIb a IVa.

Méně početné nálezy z objektů a vrstev byly použity k zařazení jednotlivých náleзовých situací do tohoto schématu – jde především o nálezy ze čtyř řezů opevněním. Po srovnání dostupných stratigrafií byly rozlišeny celkem čtyři hlavní fáze výstavby fortifikace. Fáze 1 představuje zbytky spálené dřevohlinité konstrukce datované do horizontu II, přičemž nelze vyloučit, že jí předcházelo lehčí dřevěné ohrazení, jehož požárovou destrukci představují vrstvy VII a XI v řezu hlavním valem z roku 1988. Výrazná 2. fáze („žlutá“) se projevila ve více řezech. Jde o valové opevnění bez dochovaných stop vnitřní konstrukce jehož navržení proběhlo nejspíše na počátku horizontu IIIa. Součástí této stavby byla už i hlavní brána klešťovitého půdorysu. Fáze 3 představuje opevnění složitější konstrukce s uplatněním kamene a dřeva z mladší doby halštatské. Nejlépe se jí podařilo zachytit v řezu východním křídlem Slavkovské brány, kde byla odkryta část stavby zakomponované do hradby v podobě jakéhosi kasematu. Podle souboru celých nádob z podlahy této stavby můžeme datovat její zánik mohutným požárem do horizontu IVa. V řezech hlavním valem stopy tohoto požáru zachyceny nebyly, naopak je zde doloženo několik přestaveb a oprav. Poslední výraznější navýšení valů představuje fáze 4, která je konvenčně řazena do latěnu. Toto datování ovšem nelze jednoznačně doložit materiálem. Stopy typické keltské hradby oppidálního období, tedy mohutné konstrukce s dřevěnou konstrukcí a kamennou plentou, na Hostýně chybí.

Kromě keramiky pochází z plochy hradiště na Hostýně už jen minimum jiných nálezů patřících prokazatelně do sledovaného časového úseku. Do horizontů I až III můžeme zařadit část bronzového srpů, sekerku s tulejkou a snad i ojedinělý typ nože nákolního typu s plnou rukojetí. Mladohalštatskému osídlení patří pouze skleněná perla s očky a trojkřídla bronzová šipka z požárové destrukce brány. Relativně početnější skupinu představuje kamenná broušená a štipaná industrie, jejíž příslušnost k osídlení KLPP ovšem nelze jednoznačně prokázat. Minimální množství nálezů bronzů poměrně ostře kontrastuje se situací na jiných lépe zkoumaných hradištích – zvláště nápadná je tato disproporce při srovnání s jinak velmi podobným hradištěm na Kotouči u Štamberka. Objasnit tento rozdíl je poměrně obtížné, asi jen těžko může jít pouze o následek „vysbírání“ atraktivních předmětů na dlouhodobě osídlené a v novověku hojně navštěvované lokalitě.

Počátky trvalejšího osídlení Hostýna je tedy nutné klást až do mladší doby bronzové, stopy staršího osídlení se v rozsáhlém keramickém souboru zachytit nepodařilo. Na počátku stupně Ha A je zde založeno výšinné sídliště, jehož vývoj pokračuje nejspíše kontinuálně až do počátku Ha C. Během Ha B1 bylo toto sídliště patrně po celém obvodu opevněno dřevohlinitou hradbou, která zanikla požárem. Patrně v mladší části stupně Ha B byla hradba obnovena, její součástí bylo už i nejméně jedno z obou dovnitř zatažených křidel hlavní brány. V závěru Ha C1 bylo hradiště opuštěno, znovu osídleno bylo až v průběhu Ha D, a to patrně s těžištěm v Ha D2. Nově postavené opevnění s využitím kamene zaniká v prostoru hlavní brány ještě v tomto stupni požárem.

Opevnění výšinné sídliště na Hostýně náleží geograficky do oblastí východní Moravy a je úzce spjata s dosud archeologicky málo známou oblastí v severním předhůří Hostýnských vrchů. Je zároveň součástí poměrně výrazné koncentrace výšinných sídlišť KLPP v západní části tohoto pohorí, mezi nimiž ovšem zaujímá výsadní postavení díky délce osídlení a rozloze opevněné plochy. V těchto ohledech poskytuje nejlepší srovnání především známé hradiště na Kotouči u Štamberka – obě lokality reprezentují zároveň druhý (především Ha B) i třetí (především Ha D) horizont výskytu hradišť v moravské větvi KLPP, přičemž jejich počátky jsou poměrně časně a spadají již do stupně Ha A1. Další lokalitu s analogickou sekvencí osídlení zatím z Moravy z lužického prostředí neznáme.

Zůbek Antonín: Počátky středověké měšťanské architektury v Brně, (Brno 2001), 110 stran, 52 obrazových příloh.

Téma diplomové práce, které je titulem v podstatě jen rámcově vymezeno, jsem v úvodu vlastní práce upřesnil, a to i s přihlédnutím k požadavkům předepsaného zadání. Časové rozmezí bylo stanoveno od samotných počátků středověkého města až do 14. století včetně. Z hlediska prostoro-
vého jsem se zaobíral jen prostředím historického jádra, tedy někdejšího středověkého Brna

obehnaného původně městskými hradbami. Vlastní předmět tématu, měšťanská architektura, byl omezen pouze na obytnou složku.

Zadáním diplomové práce byly dále určeny i dílčí problémy a potažmo tak stanovena i základní struktura práce. Klasifikovány byly postupně takto: 1) vyhodnocení obytných objektů předlokačského horizontu a přežívání tradičních konstrukčních a prostorových řešení na území Brna; 2) vyhodnocení nejstaršího horizontu měšťanských obytných staveb nového typu ve městě se speciálním zaměřením na otázky spojené s problematikou tzv. kolonizačních zemnic a podsklepených domů; 3) shrnutí poznatků o rozvoji dřevohlinité architektury a architektury hrázděné v Brně; 4) naznačení počátků a rozvoje zděné architektury v Brně 13. – 14. století.

Důraz jsem v diplomové práci kladl hlavně na první tři z jmenovaných témat (potažmo díky stavu pramenné základny hlavně na druhé a třetí téma). Poslední čtvrté jsem se rozhodl poněkud opomenout a zpracovat spíše jen orientačně a ve směrových informativních náznacích. Důvodem nekomplexního výkladu tu byla nepochybná specifická tato problematiky a to především po stránce pramenné základny, kde vedle poznatků získaných archeologickými výzkumy jsou neméně důležité nebo možná i důležitější výsledky stavebně historických průzkumů. Na druhé straně jsem ovšem téma poněkud pominul především z důvodu existence už v blízké době mající být publikované práce, která se touto problematikou přímo zabývá (MERTA 2002 v tisku). Navíc by se tématu mělo dostat širšího zpracování podloženého i dalšími výzkumy (především stavebně historickými) a to jako výsledku grantu Ministerstva kultury České republiky “Měšťanský dům středověkého Brna”, jehož řešitelem je R. Procházk². Mým případným vlastním zpracováním této problematiky by tudíž došlo ke zbytečné duplicitě informací, zbytečné tím spíše, přihlédnou-li k mé nedostatečné erudovanosti v dané oblasti.

V I. kapitole jsem se věnoval pramenné základně týkající se oněch upřednostněných témat tedy imobilních pozůstatků nezděné architektury. Její podstatná část byla pojata jako popisný katalogový soupis náležitých situací. Ten jsem sestavil na podkladě všech zpracovaných (tedy do podoby nálezové zprávy) případně alespoň rozsáhlejším způsobem publikovaných archeologických výzkumů proběhnuvších v Brně do roku 2000. Výjimkou byl pouze výzkum v prostoru tzv. Velkého špalíčku z roku 2000. Celkem bylo do soupisu zařazeno 51 situací.

Ve II. kapitole jsem se zabíral obytnými stavbami předlokačského horizontu. Opět (jako dříve, viz náleží Procházkovy práce) musela být konstatována absence nějakých jejich výraznějších dokladů.

III. kapitola byla vyhrazena dokladům nezděné obytné měšťanské architektury 13. a 14. století. V Brně byly zaznamenány relikty podlah nadzemních částí budov, sloupové či kúlové jámy, výkopy docela dobře interpretovatelné jako do podloží ražené sklepy a dále výkopy, při jejichž určení bych se zasazoval za to, že jde o zahroubené suterénní části (sklepy) nadzemních staveb. Posledně jmenované doklady jsou v brněnské pramenné bázi zastoupeny nejčastěji a proto jsem jim pochopitelně věnoval nejvíce pozornosti. Vedle obecné charakteristiky mě zajímal jejich vztah k nadzemním částem staveb. Imobilní doklady nadzemní konstrukce však byly ve vztahu k zahroubené části pozorovány zcela jasně jen v jednom případě. Sledoval jsem také problematiku zániku. Ukázalo se, že vysvětlení zániku nemusí být vždy jednoduchou záležitostí, lze ovšem zaregistrovat i v celku jasné doklady zániku požárem či záměrnou destrukcí. Sledované výkopy se pak v Brně vyskytují po celé 13. a 14. století.

Ve IV. kapitole byly v jejích dílčích částech podány výsledky analýzy jednotlivých souborů zlomků vypálené mazanice získaných při archeologických výzkumech v historickém jádru Brna a v jednom případě i souboru dochovaných dřevěných prvků. V závěru pak bylo podáno obecné shrnutí dosažených poznatků. V celku jednoznačně bylo prokázáno užití srubové techniky. Jinak byly získány hlavně informace o použitých konstrukčních prvcích. Byly užívány kuláče, půlkuláče, prvky pravoúhlého či osmiúhelníkového průřezu a pruty. Většinou byly zaznamenány všechny v rámci jedné stavby. Zdá se, že v Brně byly stavěny jak domy, u nichž byla mazanice využita jen na vymazání spár mezi konstrukčními prvky, tak domy “oděné do mazanicevého kožichu”. Docházelo také k bílení staveb, pravděpodobně vápennými nátěry. Zda by se přítomnost cihel v destrukčních vrstvách se

² Identifikační kód projektu je PK01P04OPP006.

signifikantním zastoupením mazanice dala vyložit v tom smyslu, že jde o destrukce alespoň z části hrázděnou technikou stavěných domů, kdy cihly by tvořily výplně polí mezi dřevěnou kostrou, nebo že stavba byla částečně tvořena i cihlovým zdívem, je těžké rozhodnout. Na střechách měšťanských domů byla k vidění i krytina z pálené hlíny, je ovšem otázkou, jaký byl její podíl na celkovém pokrytí střechy. Pravděpodobně bylo toto obstaráno spíše krytinou z organických materiálů. Zdá se, že v některých domech byla přítomna podlaha z dlaždic, vyrobených z pálené hlíny.

V. kapitola se zaměřila na doklady zděné obytné architektury 13. a 14. století. Dané téma jsem však z výše uvedených důvodů v rámci diplomové práce poněkud upozdil. Jenom jsem informativně upozornil či spíše připomenul, které archeologické výzkumy v historickém jádru města Brna odhalily celistvější pozůstatky zděné měšťanské architektury obytného charakteru ze sledovaného období od samotných počátků města do 14. století včetně. Ve stručné podobě jsem pak převzal poznatky dosavadních brněnských prací, zabírajících se danou tematikou.

Poslední VI. kapitolu jsem věnoval problematice postavení reliktní obytné architektury v někdejší parcelní síti. Konstatováno musí být pak to, že stavby v rámci jednotlivých odhadovaných parcel středověkého Brna se vyskytovaly v jejich přední, střední i zadní části.

Radko Sedláček: Pohřebiště lidu popelnicových polí v Domamyslicích (Brno 2001), 164 stran textu, 2 mapy, 2 plány, 105 kresebných tabulek, 4 tabulky rentgenografie chřestítek, 14 tabulek databáze, kód keramiky.

Nové zpracování rozsáhlého materiálu z pohřebiště v Domamyslicích si kladlo za cíl alespoň zčásti přispět k neutěšenému stavu, který vládne v publikaci památek doby popelnicových polí na střední Moravě. Práce přinesla některá zpřesnění současných představ o pravěkému vývoji v regionu a podařilo se dojít i k několika zcela novým zjištěním.

Především se podařilo značně rozšířit počet známých hrobů na pohřebišti na 280 celků a to zejména díky zpracování dosud nepublikované, nejstarší části pohřebiště v poloze „Díly“. Díky tomu se také podstatně rozšířilo chronologické rozpětí nekropole, která byla souvisle užívána od konce Reineckova stupně BD až do fáze HB3. Obsah jednotlivých hrobů byl v některých případech upřesněn, takže pouze nepatrnou část hrobového inventáře nebylo možné zařadit do žádného z hrobových celků. V rámci pohřebního ritu byla pozorována řada jevů, z nichž k nejdůležitějším bezesporu patří rozeznání zbytků tumulu lužické mohyly. Tato nálezová situace byla v původní publikaci výzkumu mylně interpretována jako žároviště.

Lokalita byla začleněna do širších geografických souvislostí. Ty ukazují na to, že domamyslické pohřebiště přímo souvisí s nedalekým pohřebištem v Seloutkách, jehož chronologické těžiště spočívá v lužickém a platěnickém období. Obě nekropole tak společně tvoří jedno rozsáhlé pohřebiště, z něhož Domamyslice chronologicky pokrývají pouze jeho střední část se dvěma poměrně samostatnými okrsky. Menší z těchto okrsků v poloze „Díly“ obsahuje zejména lužické hroby v chronologickém rozpětí BD – HA2. Na větším okrsku v poloze „Klíny“ se v jihozápadní části koncentrují zejména mladolužické hroby, kolem nichž se v půlkruhu rozkládají hroby slezské. V severní a zejména severovýchodní části odkryté plochy se nachází většina hrobů z II. slezského stupně. Chronologické rozpětí hrobů zachycených v poloze „Klíny“ lze vymezit fázemi HA2 – HB3. Sídliště příslušející k oběma pohřebišťům se nacházelo nedaleko od Domamyslic, v poloze „Kopaniny“. Všechny tyto památky dokládají v době popelnicových polí značné intenzivní osídlení pod nejvýhodnějšími svahy Dražanské vrchoviny na samotném okraji středomoravského sídelního regionu.

Analýza materiálu obsaženého v hrobových celcích umožnila charakterizovat pohřebiště jako poměrně bohaté jak na keramiku, tak bronzové předměty, a to i ve srovnání s jinými pohřebišti tohoto období pravěkého vývoje. I přes několikeré zpracování souboru bronzových jehlic z pohřebiště se v této kolekci podařilo nalézt tři exempláře zcela nového, dosud neznámého typu. Tyto jehlice však byly již před první publikací pohřebiště v r. 1929 nepřesně zdokumentovány a v této podobě také vystupovaly v odborné literatuře až do dneška. Jelikož se jehlice s hlavicí tohoto tvaru zásadně odlišuje od již existujících typů a neexistují srovnatelné analogie, přistoupil jsem k vymezení nového typu bronzových jehlic, pro který jsem navrhl označení: jehlice s pupenovitou

hlavicí typu Domamyslice. Na základě dvou datovatelných celků, v nichž se jehlice vyskytla, je datována do Reineckova stupně HB2.

Zajímavé výsledky přinesla zejména analýza velmi rozsáhlého keramického inventáře, který při vytváření databázového souboru dosáhl 704 položek. Téměř bez výjimky je tvořen kompletně dochovanými keramickými tvary, které byly rekonstruovány již autory terénního výzkumu. Na keramickém materiálu nebyl vypozorován žádný výraznější a náhlý předěl, který by nasvědčoval razantní invazi nového lidu, jako přímého nositele hmotné kultury slezského období.

Byla to zejména keramika z Domamyslic, která sehrála zásadní úlohu při formování teorií o kontinuálním vývoji z lužického do slezského období. Prakticky až do současnosti bylo pohřebiště v Domamyslicích považováno za jednu z lokalit, kde je tzv. vývojová kontinuita přímo doložena. I když od archaického označení tzv. „přechodných hrobů“ bylo postupně upuštěno, dodnes je všeobecně přijímáno tvrzení o zdejších výskytu hrobů, v nichž měla vystupovat lužická keramika společně se slezskou. Při podrobné analýze keramického materiálu bylo zjištěno, že ve skutečnosti se v případě takto klasifikovaných hrobů jedná o doklady superpozic několika nesoučasných hrobů, případně hroby, jejichž inventář po dnešním vyčlenění hrobových celků nepředstavuje nijak nesourodé ani jinak problematické soubory. V této souvislosti se nelze nezmínit, že právě tyto hrobové celky („Klíny“ H 84, 96, 128, 196; „Díly“ H 2) mají vystupovat jako jeden z hlavních dokladů lužicko–slezské kontinuity.

Odlíšný vzhled hrobových zásypů lužických a slezských hrobů, zjištěný již A. Gottwaldem, nasvědčuje, že na pohřebišti byly praktikovány dva odlišné přístupy ke kremaci, potažmo tedy i k pohřebnímu ritu. Také přírodovědná analýza keramického materiálu z obou poloh v Domamyslicích prokázala, že existují prokazatelné rozdíly mezi keramickými soubory z obou poloh. Zjištěny byly minimálně dva různé surovinové zdroje; starší, vázaný na hrobové celky zejména z II. lužického stupně a mladší, užívaný pro mladolužický a zejména slezský keramický soubor z polohy Klíny. Tato skutečnost, společně se zjištěnou rozdílnou úpravou keramického těsta z obou poloh, nasvědčuje tomu, že v Domamyslicích existovaly zřejmě dvě odlišné tradice keramické výroby. Předěl mezi nimi by pak přicházel v úvahu přibližně mezi II. a III. lužickým stupněm.

Na základě uvedených skutečností se domnívám, že slezské období, jak se v archeologických pramenech v moravském prostředí jeví, je výsledkem poměrně hlubokých společenských změn, mezi něž lze počítat také příliv nových rodů, zřejmě ze Slezska. Tyto nové podněty zásadním způsobem, avšak velmi pozvolna, modifikovaly archeologický projev zdejších nositelů lužického kulturního okruhu. Nové keramické trendy, určitý zlom v zakládání nových nekropolí a vznik nových okrsků na již existujících pohřebištích by mohly naznačovat, že s tímto pozvolným, avšak přímým zásahem je třeba počítat od počátku mladolužického stupně, nejspíše však v jeho průběhu.

Veronika Selucká: Hmotná kultura brněnského měšťana v první polovině 19. století (na základě výzkumu v Rašínově ulici č. p. 4 a 6), Brno 2001, 215 str., 166 str. textu, seznam pramenů (s. 167–168), inventář nálezů (s. 196–198), 83 tabulek.

Předmětem této práce bylo zpracování souboru předběžně časově zařazeného na konec 18. a do první poloviny 19. století. Nálezy pocházely ze záchranného výzkumu probíhajícího na parcelách domů č. 4 a 6 v Rašínově ulici. Připojený podtitul měl zdůraznit, že tato práce postihuje vytyčenou problematiku jen dílčím způsobem.

V první kapitole (Postmedievální–novověká archeologie) je podána stručná charakteristika tohoto rozvíjejícího se odvětví archeologie a v následující kapitole (Novověká keramika) pak výklad pojmu novověké keramiky. Zařazením obecných kapitol (Měšťanská kultura první poloviny 19. století, Kuchyně, Vybavení kuchyní a Obchod) bylo sledováno vytvoření rámu, do něhož měly být zasazeny konkrétní informace. Za použití archivních pramenů pak byla sestavena partie věnovaná historii domu v příslušném období, jejímž smyslem bylo alespoň v nástinu přiblížit sociální prostředí pravděpodobných uživatelů jímek, z nichž pocházel analyzovaný materiál. Vlastnímu rozboru nalezeného materiálu předcházela přehled tvarů, jehož součástí mělo být i nastínění funkčního využití předmětů, za aplikace paralel z etnografického i uměnovědného prostředí.

Škála analyzovaného materiálu byla poměrně široká a dosti početně zastoupená (z tohoto důvodu bylo ponecháno pozdějšímu zpracování sklo, kachle a kovy). Kapitoly rozvržené podle jednotlivých keramických tříd zahrnují vedle popisu příslušných jedinců ze souboru také informace obecného charakteru (složení keramického těsta, historie výroby, ...).

Materiál pocházel ze dvou jímek, které podle dokumentace patřily k domu č. p. 6 (č. k. 0510 a 0516; třetí jíмка, č. k. 0517, zařazená do téhož časového horizontu, byla prakticky bez nálezů). Dům č. p. 6 patřil už od středověku do areálu svatojakubské školy, na konci 18. století změněné ze školy farní na školu hlavní. Roku 1834 se tato instituce přestěhovala do ulice Jakubské a v průběhu několika let (datum faktického zahájení není uváděno jednoznačně) začala být tato budova využívána jako městský zaopatřovací ústav. Vznik výplně jímek klademe s největší pravděpodobností do roku 1834, kdy došlo k přemístění hlavní školy. Teoreticky tehdy nastaly okolnosti, které mohly vést k jednorázovému uložení odpadu. Podle nálezové zprávy byla výplň obou jímek kompaktní, nepřerušovaná vrstvami uloženin, které by svědčily pro pomalé vrstvení odpadu. Tato okolnost nám dovoluje domnívat se, že zásep vznikl v krátkém časovém údobí. Přítomnost značených měkkých kamenin (t/m) nám nedovoluje při pokusu o datování posunout horní hranici pod rok 1820, respektive rok 1827. V roce 1820 byla založena manufaktura v Kravsku a rok 1827 byl zahájen provoz ve Staré Roli. Značku na talíři z měkké kameniny z Kravska bereme za průkaznou, úplně jisti si ovšem nejsme v případě Staré Role. V souboru se objevily i některé nálezy, které pokládáme za mladší než tyto bělninové talíře (evidentní je to v případě skleněných lahví s emblémem A. Hradetzkého – firma byla založena roku 1865 a pravděpodobně v případě polokamenin s nazelenalou vnitřní glazurou – jejich výskyt je kladen do doby po roce 1850 a v případě hrnku vyrobeného zřejmě z majolínu – produkce po roce 1842), ale považujeme je spíše za součást svrchních navážkových vrstev, nesouvisejících se zbyvajícím výplně (v úvahu připadají stavební úpravy plochy okolo roku 1900, kdy došlo k prorážení širší ulice nebo situace po roce 1945, kdy byla pivnice A. Hradetzkého během náletů poškozena a dům byl stržen). Přítomnost raně novověkých tvarů v rámci kontextu 0114 by bylo možné chápat jako pozůstatek dřívější výplně – jíмка vznikla v raném novověku (16. století).

Podle zjištěných skutečností obsahuje soubor z Rašínovy ulice materiál z časového rozpětí přibližně poslední čtvrtiny osmnáctého století a první třetiny devatenáctého století. Přítomnost porcelánu posunuje hranici pro datování souboru až do poslední čtvrtiny 18. století, k roku 1780 (míšeňský a vídeňský porcelán), eventuelně až do roku 1760 (porcelán z Volkstedt). Porcelánové nádobí, které bylo obecně dražší než nádobí z jiných keramických tříd, tvoří nejstarší část souboru (časový rozdíl mezi vznikem porcelánu a hrnčiny může tvořit v případě tohoto souboru i několik desítek let). Přítomný porcelán lze označit za méně náročný (kromě jedné výjimky) – jeho výzdobu představují ty nejběžnější, ale také nejoblíbenější dekory – vídeňský, pták a skála, slamenkový a motiv vinných listů.

Velký soubor nezdobeného fajánsového nádobí (hlavně tvarů ze skupiny talíře a mísy talířovitého tvaru) souvisí pravděpodobně s existencí hlavní školy v domě č. p. 6, domníváme se, že by se mohlo jednat o část vybavení jídelny či vývařovny, která mohla v rámci této instituce existovat (podle ústního sdělení M. Flodrové není tato skutečnost vyloučena) a jejímž účelem mohlo postačovat prostě jednoduché nádobí. Počet jedinců ze skupiny t/m, přibližně 213 kusů je příliš rozsáhlým, aby bylo možné jej považovat za ukázkou výbavy jedné domácnosti nebo i několika domácností, které mohly obývat byty v domě č. p. 6. Možná bylo stěhování hlavní školy z této lokality do jiné budovy přiležitostí k zbavení se staršího nádobí, které mohlo přestat vyhovovat ze zdravotních důvodů (složka olova v glazurě fajánsů). V třicátých letech 19. století lze už i v nižších vrstvách očekávat větší rozšíření měkkých kamenin (bělnin), které byly od dvacátých let 19. století pro tyto cílové skupiny vyráběny. Malované fajánse, které nepůsobí tak „uniformně“ jako nemalované kusy, tvoří jen malou část souboru a lépe vypovídají o vkusu a možnostech svých uživatelů než fajánse bez výzdoby. Podle četnosti výskytu patřil k nejoblíbenějším vídeňským dekorům a pak rostlinné motivy. Oxidačně a redukčně pálená hrnčina, u níž se období životnosti odhaduje na nepoměrně kratší dobu než u dražších a exkluzivnějších materiálů, přibližně na 10 let, je časově asi nejbližší pravděpodobnému datu nashromáždění odpadu v jímkách.

Kuchyňská keramika, která ve velké míře nese stopy druhotného zakouření, vypovídá o přípravě jídel ještě na otevřeném ohništi. Zároveň přítomné formy na pečivo a zlomky pekáčů ukazují

na používání pečící trouby, která bývala součástí sporáků. Lze se domnívat, že obsah jímký ilustruje období přechodu od otevřeného ohniště ke sporáku, k němuž pravděpodobně došlo v krátké době před vznikem jímek, tedy v třicátých letech 19. století

Jak již bylo naznačeno v úvodní kapitole, cílem této práce bylo nastínit obraz měšťanské domácnosti první poloviny devatenáctého století (původní odhad stáří materiálu se v průběhu zpracovávání souboru potvrdil); soustředili jsme se na oblast, na kterou nás nasměřovaly dochované prameny hmotné povahy. Protože se jednalo převážně o keramiku určenou k přípravě pokrmů a k stolování, naše snažení se ubíralo po stopách vedoucích k těm „nejdůležitějším“ místům v domě, ke kuchyni a jídelně, respektive jenom ke kuchyni.

Dana Zapletalová: Slovanské osídlení na území města Brna do 10. století (Brno 2001). Text 163 str., 75 obr.

Diplomová práce měla za úkol zhodnotit vývoj raně středověkého osídlení na území dnešního města Brna do 10. století (v podstatě do konce střední doby hradištní). Její klíčovou část představuje kritická revize starších i některých novějších nálezů a publikace nálezů dosud nezveřejněných, pokud mi byly přístupné. U fondů, které neznám z autopsie, jsem přirozeně musela vyjít pouze ze zveřejněných informací.

Po úvodu, obsahujícím teritoriální a časové vymezení problematiky a základní metodická východiska práce, následuje kapitola o dějinách bádání, poté geografické vymezení v rámci tzv. blučinské oblasti a kapitola týkající se přírodních podmínek zkoumaného regionu, která se snaží, pokud je to možné, přihlížet k jejich raně středověkému stavu. V poslední jmenované kapitole jsem se pokusila vlastním archivním studiem ověřit podobu říční sítě na Brněnsku před regulací v 19. století, neboť literatura, zabývající se touto problematikou, někdy obsahuje rozporné informace a někdy informace vysloveně nepodložené (např. HÁJEK 1966). Raně středověká říční síť mohla mít sice i výrazně odlišnou podobu, ale její výzkum bude nadále spíše úkolem pro geology. Následuje kapitola týkající se raně středověkého komunikačního systému na Brněnsku, především v době velkomoravské. Původně mělo jít o čistě doplňkovou kapitolu, v průběhu její tvorby však vyvstala potřeba vyrovnat se s některými názory obsaženými v literatuře. V současném bádání o problematice starých komunikací lze pozorovat různé přístupy k problému, od převážně teoretického historicko-geografického přes rekonstrukce pomocí starých map po terénní průzkum. Pokusila jsem se podat vlastní návrh průběhu důležitějších cest na Brněnsku a využít přitom obecné poznatky získané terénním průzkumem, s přihlédnutím k současnému stavu poznání přírodních podmínek, dálkového obchodu v době velkomoravské a síti velkomoravských mocenských center. Kapitola obsahuje i exkurz, týkající se rajhradského hradiska, v němž upozorňuji na některé rozpory mezi situací doloženou archeologicky a její interpretací. Otázku raně středověkých opevněných center (další kapitola) jsem v podstatě převzala z literatury až na případy, kdy reviduji starší názory (např. starobrněnská rotunda Panny Marie a její vztah se středohradištním hrobem, hrob z Úvozu).

Nejdůležitější (a vzhledem k posudku vedoucího podotýkám, že časově i pracovní nejnáročnější) část mé diplomové práce tvoří kapitola Kritická revize nálezů a jejich publikace. Na starých nálezech a jejich hodnocení z pera V. Hrubého (1961) a B. Dostála (1966) je z velké části založeno naše současné poznání a diskusi si zaslouží i datace a interpretace některých novějších výzkumů. Pokusila jsem se shromáždit maximum informací obsažených v archivních záznamech MZM a AÚ ČSAV, z nálezových zpráv, inventárních knih MZM a literatury. Bylo nutno s nimi pracovat jako s historickými prameny a všimnout si detailů, nesrovnalostí ve formulaci, popř. i vzájemné závislosti literatury a pramenů. Nastaly však i situace, kdy dnes nejpůvodnější pramen představuje článek V. Hrubého (např. lokalizace Pisárek). Některé nálezy se bohužel nepodařilo vyhledat a některé jsou součástí stálé expozice MZM. Dostupné nálezy byly s výjimkou novější publikovaných kresebně dokumentovány, u nepřístupných byla využita kresebná, popř. i fotografická dokumentace z archivů a literatury. Bylo nutno roztrždit smíchané nálezy či určit jejich původní počet (někdy je nerozeznávala již starší odborná literatura), pokusit se rekonstruovat nálezové okolnosti či celky, zjistit alespoň přibližnou lokalizaci starších nálezů. Toto vše vyžadovalo opakované

vracení se k pramenům. Přehodnocení často vyžadovaly i novější výzkumy. U všech nálezů jsem se následně snažila prověřit dataci, případně interpretaci. Většina nálezů neumožňuje využití statistiky, proto jsem užila zcela empirickou metodu srovnávání s chronologickým modelem. Jako chronologické modely jsem použila u keramiky práce D. Jelínkové, J. Macháčka a Č. Stani, pro ostatní nálezy jsem hledala analogie na nověji publikovaných pohřebištích, popř. ve speciálně zaměřených dílech, nebo jsem se pokoušela zjistit, jakým způsobem dospěl k dataci B. Dostál a V. Hrubý. Srovnání s modelem jsem užila i při hodnocení chronologie osídlení ve Medláncích. V některých případech se pouštím také do polemiky s interpretací náleзовé situace.

V závěru jsem se vzhledem k torzovitosti informací omezila na shrnutí poznatků dosažených revizí. Kromě změn v dataci u dosti nálezů bych z výsledků kritické revize upozornila především na nedokazatelnost neolitického rondelu v Lišni-Křřžové zmoře, na vysoce pravděpodobnou nesouvislost středohradištního pohřbu ve starobrněnském klášteře se základy rotundy P. Marie, na neméně pravděpodobnou nesouvislost pohřbů z konventu Milosrdných bratří s kostelem sv. Václava, na objev jediného pohřebiště pražského typu na území Brna, v Holáskách, které zůstalo nepovšimnuto a dočkalo se svého vypátrání a zveřejnění po více než 50 letech od nálezu. Zároveň jsem si vědoma toho, že moje revize je silně založena na hledání analogií, což může dataci významně skreslit. Také chronologie keramiky jistě dozná v budoucnu změn, zvláště pak u středohradištní keramiky. Vesměs jsem také dospěla jen k přibližné identifikaci prostorů uváděných nálezci. Proto jsem upustila od dalších shrnujících a hodnotících úvah. I přes tento nedostatek se však domnívám, že jsem v rámci své diplomové práce vyřešila některé letité dluhy, které měla v této problematice brněnská archeologie.

Michal Zezula: Počátky města Moravské Ostravy ve světle archeologických pramenů (Brno 2002). Sv. I: text 117 s., numerické tabulky a grafy 11 s., katalog (nestránkováno). Sv. II obrazové přílohy 132 s.

Počátky města a eventuální předlokační osídlení Moravské Ostravy poutaly pozornost všech dosavadních zpracování dějin města. Donedávna ovšem chyběly archeologické prameny, které by mohly pomoci tuto problematiku objasnit. V letech 1998–2000 bylo v historickém jádru města realizováno několik záchranných výzkumů, které přinesly zatím nepočtené doklady o osídlení města před jeho předpokládanou lokací (1267–1279), řada náleзовých situací naproti tomu vypovídala o rozvoji města v prvních desíletích jeho existence. Diplomová práce si kladla za cíl tyto prameny zhodnotit a pokusit se o konfrontaci těchto archeologických zjištění s výsledky historického bádání.

Na stranách 3–25 (kapitoly 2 a 3) je proto věnována pozornost charakteristice Ostravska jako sídelní oblasti spolu s přehledem písemných pramenů a historické literatury k středověkým dějinám města. Širší Ostravsko je zde vymezeno jako území mezi řekami Odrou a Ostravicí, na jihu ohraničené Podbeskydskou pahorkatinou. Z hlediska geografického členění se jedná z větší části o Ostravskou pánev, uvedeny jsou doklady osídlení z pravěku a raného středověku. Jedná se o přechodnou oblast mezi kontinuálně osídleným územím hornoslezských spraší a řídců, či vůbec neosídlenými horskými a podhorskými polohami. O osídlení této oblasti v raném středověku vypovídaly prozatím pouze nálezy z hradiska Landeku a některá toponyma. Rozvoj osídlení ve vrcholném středověku je svázán s kolonizačními aktivitami olomouckého biskupství v době episkopátu Bruna ze Schauenburka.

Biskup Bruno zde lokoval města Moravskou Ostravu a Brušperk. Spolu s již dříve založeným Přiborem a trhovou vsí Místkem tvořila tato místa páteř vesnického osídlení biskupských držav na severovýchodní Moravě. Moravská Ostrava ve středověku mezi nimi získala přední postavení zejména díky exponované poloze na průsečíku obchodních cest ale také i proto, že její tržní zázemí zahrnovalo málo a pozdě urbanizovanou přílehlou část Těšínska.

Kapitoly 4 a 5 (strany 26–87) jsou věnovány archeologickým pramenům k počátkům institucionálního města a jeho předlokačnímu osídlení. Významné místo zaujímají v této problematice výsledky záchranného výzkumu na Kostelním náměstí (1998). Prostor mezi kostelem sv. Václava a městskou hradbou nebyl klasicickou městskou parcelou, ale tvořil zřejmě již od středověku zázemí městské fary. Počátky středověkého osídlení lokality reprezentoval relikt sídlištní vrstvy s keramickými nálezy 12. – 1. pol. 13. století, horizont 2. pol. 13. stol. – 13./14. stol. zastupovalo několik zahloubených

objektů (v případě pravouhlého objektu se vstupní šíjí k. 1515 je možné uvažovat o jeho obytné funkci). Keramické nálezy tohoto horizontu byly rozčleněny do materiálových tříd, sledována dále byla profílace okrajů, výzdoba, morfologie a řada dalších znaků. Datování nálezů vychází ze srovnání s publikovanými keramickými soubory z přilehlých oblastí (Opava, Rýmařov, Olomouc a d.). Ostravská keramika 2. pol. 13. – 13/14. stol. je charakteristická převládajícím tvrdým výpalem do šedé až šedočerné barvy, oblibou okraje v podobě okružích s oběma prožlabenými stranami a unifikovanou výzdobou v podobě ryté nebo vývalkové šroubovice. Sporadicky se vyskytují i fragmenty nádob hradištní tradice s příměsí tuhy v keramické hmotě. Původ mimo ostravské hrnčířské dílny mají nečetné polévané zlomky, v jednom případě (konvice?) s výzdobou plastickými aplikacemi tzv. malin a kolků. Skupina okrajů poukazuje na kontakty ostravského prostředí s Povážím a snad i východním Slovenskem. Další vývoj ostravské keramické produkce ve 14. a 15. století ukazuje vyhodnocení výběru keramických nálezů ze souvrství odhaleného v SV části lokality.

Z ostatních nálezů byly zastoupeny pouze nepočetné železné předměty, povětšinou málo chronologicky citlivé (hřebky, klínce, stavební kování, ojediněle šipka a klíč).

Poznatky z archeologického výzkumu na Kostelním náměstí byly doplněny zjištěními z dalších terénních výzkumů v historickém jádru Ostravy (kap. 5, s. 68–87). Archeologický výzkum v areálu farního kostela sv. Václava v roce 1998 navázal na odkryvy V. Šikulové v letech 1967–1968, která konstatovala v presbytáři přítomnost základového zdiva nejstarší stavební fáze kostela z 2. pol. 13. stol. Archeologický výzkum v roce 1998 přinesl některé další doklady k stavebnímu vývoji kostela (řešení kostela jako dvojpodlažního prostoru po přestavbě v 1. pol. 14. stol., odkrytí půdorysu původní gotické sakristie). Podobně jako v l. 1967–1968 byly odkryty pohřby beze stop stavebního materiálu v zásepech – keramické nálezy z jejich výplní ukazují na počátky pohřbívání v areálu kostela pravděpodobně až po lokaci města.

Zajímavé doklady o životním prostředí v bezprostředním zázemí města přinesl výzkum na ulici Pivovarské (1998) realizovaný v prostoru již mimo městské hradby. Bylo zde odkryto odstavěné říční rameno, vyplněné bahnitými sedimenty a připlavenými kmeny stromů. Archeologický výzkum doložil snahu (snad ještě v rámci raně středověkého osídlení území města) zpřístupnit zde říční inundaci jednoduchou hatí. Celá situace byla ve středověku a novověku překryta mohutným souvrstvím povodňových hlín souvisejících s odlesňováním krajiny na středním a horním toku řeky – časté povodně sužující Ostravu jsou doloženy i písemnými prameny.

Prozatím ojedinělý pohled na organizaci starší středověké zástavby městiště umožnil výzkum na ulici 28. října 29 (1998): situace zde odkrytých odpadních jímek nasvědčuje stabilizaci zástavby městských parcel nejspíše v 1. pol. 14. stol. Horizont počátků města zde reprezentují nálezy z kulturní vrstvy. Podobnou výpovědní hodnotu měl i zahloubený objekt se zásobní jámou odkrytý ve sklepech domu na ulici 28. října 33 (2000) a dokumentovaný řez středověkým a novověkým souvrstvím se zahloubenými objekty na ulici Střelníční (2000).

Závěrečná kapitola 6 (s. 88–93) a vlastní závěr (kap. 7, s. 94) uvedené poznatky sumarizují s tím, že na řadu otázek spojených s počátky města a jeho rozvojem v 1. pol. 14. století nemohly prozatím archeologické výzkumy přinést vyčerpávající odpovědi. Zejména se to týká rozsahu, podoby a trvání předlokačního osídlení. Naproti tomu k nejstaršímu horizontu vrcholně středověkého osídlení města a jeho hmotné kultuře již jistými poznatky disponujeme.

Petr Kos: Výzkum lochů na Moravě (Brno 2002). 214 str., 6 map, 20 plánů, 42 obr., 49 fototab., 5 statistických tab.

Tématem diplomové práce byl „Výzkum lochů na Moravě“. Autor se v ní pokusil nastínit historii výzkumu podzemních objektů, které zajímají moravské archeology již od konce 19. stol. První poznatky o nich nám přináší členové Vlastivědného muzejního spolku v Olomouci (V. Čapek, J. Havelka, F. Koudelka, F. Prusík ad.). Diplomant vyhotovil seznam lokalit, který navázal na starší evidenci lochů z území Moravy, provedenou na zač. 20. stol. I. L. Červinkou, ve 40. letech J. Skutilem a v 80. letech nověji doplněnou J. Ungerem. Z Moravy se podařilo shromáždit a doplnit údaje celkem ze 126 lokalit, přičemž byly v omezené míře použity i no-

vější výsledky výzkumu lochů V. Nekudy, prováděné na ZSO Pfaffenschlag u Slavonic a ZSO Mstěnice u Hrotovic. Další drobné zprávy o objevech lochů byly použity také od dalších moravských archeologů mezi něž patří např. Z. Meřinský, R. Procházka, P. Michna, J. Kovárník, M. Geisler, P. Kováčík a D. Merta.

Kromě moravských lokalit byla věnována pozornost také objektům z území Slovenska, Rakouska, Bavorska a částečně i Francie, kde bylo použito jako vhodného srovnávacího materiálu výsledků výzkumu lochů publikovaných v periodiku *Der Erdstall*, vydávaného amatérským sdružením *Arbeitskreises für Erdstallforschung* se sídlem v Rodingu (SRN) a periodika *Subterranea* vydávaného ve Francii. Výsledkem je nástin typologie lochů, která by mohla být platná i mimo rámec našeho území. Jako základ pro tento účel posloužily také některé objekty ze zaniklých Mstěnic, Pfaffenschlagu, dále z Hoštic na Vyškovsku, Padochova a Lhánic v okr. Brno-venkov, z Lipůvky na Blanensku, Hrádku na Znojemsku a Kurdějova z okr. Břeclav. Zde se diplomant omlouvá, že se ve své práci nedopatřením nezmínil o prvním nástinu typologie lochů, naznačeným V. Nekudou, což bylo učiněno v r. 2001 v rámci vyhodnocení výzkumu ZSO Mstěnice. Autor diplomové práce se ale v podstatě se starším typologickým členěním shoduje.

Na základě dosavadního stavu poznání lochů na Moravě byly vyčleněny tyto typy:

Typ I – jednoduchá přímá chodba (např. ZSO Mstěnice, loch 708)

Varianta I/A – chodba s výklenky a větracími kanálky

Varianta I/B – chodba s výklenky, větracími kanálky a komorami uspořádanými v řadě za sebou (např. ZSO Mstěnice, loch 1891)

Varianta I/C – chodba s výklenky, větracími kanálky a bočními komorami (např. Vojkovice a Ždánice)

Typ II – kruhová chodba se středovým pilířem (např. Hoštice)

Varianta II/A – kruhová chodba s výklenky a větracími kanálky (např. Pfaffenschlag – pod usedlostmi IX a XI)

Varianta II/B – kruhová chodba s výklenky, větracími kanálky a bočními komorami (např. Padochov)

Typ III – přímá kruhová chodba v různých vzájemných kombinacích

Varianta III/A – kombinace kruhových a přímých chodeb se spojovacími chodbami či složitými kruhovými formacemi – labyrinty (např. Lhánice)

Varianta III/B – propojení vícero kombinovaných systémů chodeb v jediný systém (např. Hrádek)

Typ IV – systémy chodeb s bočními komorami, výklenky a kamennými nebo cihelnými vydávkami; některé partie chodeb jsou nevyzděny (např. Kurdějov)

Ve své práci se dále pokusil diplomant o rozbor technologických prvků lochů, nastínění jejich reparačních úprav, upozornuje na náčiní k jejich hloubení, umělé osvětlení, techniky odvětrávání a jejich vlastní výstavbu. Popisy jsou doplněny ujednocenými terminologickými výrazy, užívanými u nás a v přilehlých oblastech Rakouska a Německa. K vyhotovení jejich seznamu bylo čerpáno jednak z našich starších publikací a z výše uvedených prací.

Dalším krokem byla problematika datování lochů. Na Moravě i jinde se v tomto ohledu jedná stále o velký problém i když např. některé novější nálezy chodeb ze zkoumaných zaniklých vesnic na Moravě (Pfaffenschlag a Mstěnice) vytyčují některé fáze budování lochů hned v několika obdobích středověku, zejména v rámci 12., 13. a 15. stol. Další období, spojené s úpravou původních středověkých lochů, je zastoupeno chodbami s epigrafickými nálezy pod kostelem v Kurdějově, které jsou kladeny do 16.–17. stol. Další epigrafické prameny pocházejí z celé řady moravských lochů, avšak v dnešní době již většinou neexistují. Proto se ve své práci o nich autor pouze zmiňuje. Na Znojemsku se jedná o lokality Hrádek, Božice, Horní Dunajovice, Hrabětice a z Brněnska např. Hrušovany. Ve většině těchto případů se jednalo o iniciálky a letopočty z pol. 15. až 18. stol. Téměř shodné poznatky pochází i ze sousedního Rakouska, kde jsou ryté nápisy v dosud přístupných loších sledovány až do 2. pol. 20. stol.

Ukazuje se, že nejstarší lochy byly zakládány jako objekty hospodářského významu, v přímém vztahu k venkovské usedlosti (např. starší lochy ve Mstěnicích), zatímco v následných stavebních etapách získávají spíše defenzivní charakter (chodby s centrálním pilířem ve Mstěnicích, Pfaffenschlagu a Hošticích).

Na základě těchto poznatků bylo naznačeno 5 základních stavebních fází, jež jsou založeny na relativním časovém a srovnávacím základě:

- I. fáze – hloubení jednoduchých sklepních chodeb vakovitého půdorysu (12. stol. – přelom 12. a 13. stol.)
- II. fáze – budování kruhových forem chodeb se soustavou větracích šachet (13.–14. stol.)
- III. fáze – instalace závorových kapes s dveřmi na vnitřní závoru. Budování nových komor (v Bavorsku poschodové lochy s rourovitými průlezy – tzv. „Schrazellöcher“) (14.–15. stol.)
- IV. fáze – teoreticky nastává propojování systémů III. stavební fáze průběžnou (hlavní) chodbou a budují se soustavy menších komor. Mohou se objevit i střílny nebo průzory (15. stol., 16.–17. stol.)
- V. fáze – představuje přechod k typickým podzemním zděným sklepním chodbám; místy jsou zachovány nevyzděné části původního lochu (přelom 17. a 18. stol.)

Na Moravě se touto srovnávací metodou pokusil autor datovat vývoj 12 lochů, které jsou zahrnuty v mapové dokumentaci diplomové práce. Výsledkem je poznatek, že většina moravských lochů byla zakládána nejdříve ve 12., eventul. 13. stol. a jejich stavební vývoj trval v některých případech (např. Hrádek, okr. Znojmo) až do období pozdního středověku.

Takřka stejné konstrukční prvky, aplikovatelné na stavební fáze jež byly zachyceny na Moravě, jsou zastoupené také v systémech lochů v sousedních zemích (v Rakousku: např. Aschbach, Hausberg u Großriedenthal, Röschitz; v Bavorsku: např. Atzelsdorf, Bad Zell, Geretsberg). Je škoda, že řada z nich byla prozkoumána již na počátku 20. stol., kdy byl pohled na danou problematiku trochu jiný. V současné době zde však aktivně působí členové již výše zmíněného amatérské sdružení Arbeitskreises für Erdstallforschung, kteří se pokouší poměrně úspěšně lochy zkoumat a své výsledky publikují s náležitými mapovými dokumentacemi se zřetelem na důležité detailní prvky (např. závorové a větrací mechanismy, osvětlovací výklenky atd.).

Do problematiky lochů ve své práci uvedl diplomant také zajímavý nález podzemních chodeb z Vojkovic u Brna (ÚAPP Brno). Zde byla v souvislosti s velkou zásobní jámou z období ÚK starší doby bronzové prozkoumána soustava komůrek vzájemně propojených těsnými chodbami. Z území Moravy se jedná zatím o jediný doklad budování podzemních chodeb lochového charakteru již v pravěku. Je možné, že v dalších obdobích pravěku byly podobné podzemní objekty budovány také, ale primé doklady o jejich existenci zatím z archeologických pramenů postrádáme.

Podle hustoty lochů na Moravě vyplývá skutečnost, že jejich výskyt je závislý na úrodných oblastech, osídlených již od pravěkého období. Výrazné koncentrace jsou na Znojemsku, Kyjovsku, Brněnsku, Třebíčsku, Prostějovsku a Olomoucku. Jejich stav poznání je ovšem až na malé výjimky zatím ve středoevropském kontextu zlomkovitý.

Podle vyhodnocení dosavadních archeologických výzkumů se ukazuje, že největší rezervy jsou ještě skryty právě ve sféře průzkumů ZSO, kde jsou lochy vázány na nadzemní skladbu usedlostí.

Není také bez zajímavosti, že se začínají množit nálezy lochových chodeb i v areálech historických jader měst. Z hlediska Brna je např. jejich výskyt vázán na Z a SZ část města v prostoru Dominikánského nám. (ul. Panenská, ul. Zámečnická) a Zelného rynku. Ze záchranných výzkumů společnosti ARCHAIA Brno víme, že brněnské lochy zanikly na přelomu 14. a 15. stol., jejich založení je tedy teoreticky možné klást již do 13. stol. Je více než pravděpodobné, že lochy v Brně zanikají v 15. stol. v souvislosti s budováním nových zděných sklepů, jejichž výstavba vrcholí v období renesance a baroka.

V práci je též úmyslně zahrnuta problematika podzemních objektů, které jsou někdy zaměňovány s opravdovými lochy. Patří mezi ně např. obilní jámy, přírodní jeskyně a úkryty lochového charakteru, které byly budovány naposledy v období 2. světové války. Nejedná se o kapitulu s vyčerpávajícím obsahem, ale o pouhé nastínění problematiky podobných podzemních objektů, které se mohou vyskytnout soliterně nebo v areálu středověké a raně novověké vesnice na Moravě.

Součástí diplomové práce je nejnovější soupis moravských lokalit z nichž jsou uváděny nálezy podzemních chodeb lochového typu. V souvislosti s průzkumem přírodních chodeb a lochů vycházel diplomant také ze svých praktických poznatků, jež byly podmíněny jeho členstvím v České speleologické společnosti.

Literatura

- Červinka, I. L. 1905: „Lochy“, umělé jeskyně na Moravě. Zvláštní otisk z „Časopisu moravského musea zemského“. roč. 5, č. 2. Brno.
- Čížmář, M. – Geislerová, K. – Unger, J. (edit.) 2000: Výzkumy 1993 – 1998. Ústav APP, Brno.
- Delavigne, R. 1999: Die ringförmigen Souterrains und die Hundstage (Canicule), Der Erdstall 25, Roding, 59–77.
- Merta, D. – Peška, M. – Procházka, R. – Sadflek, J. 2000: Předběžné výsledky záchranných archeologických výzkumů v Brně v roce 1999, PV 1999, Brno, 35–62.
- Nekuda, V. 1975: Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic. Brno.
- Nekuda, V. 2001: Mstěníce 3. Zaniklá středověká ves. Brno.
- Skutil, J. 1948: Moravské „lochy“, ČVSMO 57, 20–37.
- Skutil, J. 1949: Soupis lochů na Moravě, ČVSMO 58, 3–20.
- Svoboda, A. 2001: Brněnské podzemí. Brno.
- Unger, J. 1987: Podzemní chodby v jihomoravské středověké a novověké vesnici, AH 12, 97–110.
- Weichenberger, J. 1987: Über der Bau von Erdställen, Erfahrungen, Vergleiche, Theorien, 2. Teil, Der Erdstall 13, Roding, 99–116.

Lucie Pešlová: Hmotná kultura brněnského měšťana na přelomu 16. a 17. století (Brno 2002). 112 str. textu, 33 nečíslovaných str. textu, 86 tabulek.

V současnosti přibývá záchranných archeologických výzkumů v městských jádrech, a tak se zvyšuje i množství nálezů, v nichž vedle středověkých, hrají dnes podstatnou roli také nálezy novověké. Poměrně bohatá pramenná základna (hmotné, písemné, ikonografické prameny) umožňuje rekonstruovat vybavení měšťanské kuchyně a jídelny, a tím přiblížit každodenní život v pozdně renesančním období (stravování, jídelníček, hygienické poměry, údaje o podobě domu apod.). Práce byla rozčleněna do devíti kapitol, ve kterých bylo pojednáno o postmedievální archeologii (I), postavení Brna v raném novověku (II), každodenním životě měšťanů (III), sociálním prostředí a pramenech pro identifikaci brněnských poměrů v 16. a 17. století (IV), nálezové situaci (V). Kapitoly VI – IX jsou věnovány zpracování archeologického materiálu – keramice (VI), kachlům (VII), skleněným předmětům (VIII). Do kapitoly IX a jejího podkapitol byly zařazeny ostatní předměty – kamenný brousek, kovový svícen, hřebíky, stavební keramika, minMateriál pro diplomovou práci byl získán v letech 1997 a 1998 záchranným archeologickým výzkumem společnosti Archaia v Rašínově ulici v Brně čp. 4 a 6, na parcelách 48 a 549. Plocha výzkumu zachytila prostor původní Umrličí či Hřbitovní uličky a objekty na východní a západní straně této ulice. Pozdně renesanční horizont reprezentovaly pozůstatky pěti odpadních jímek na východní straně uličky, z nichž pocházely nečetné zlomky keramiky, kachlů, skla a železné předměty. Výzkum zasáhl i do prostoru zadního traktu bývalého lichtenštejnského paláce, který se nacházel na západní straně Umrličí uličky. Ze záválu sklepa bylo získáno velké množství materiálu, obsahujícího především keramiku, kachle, sklo, pozůstatky železných předmětů a mince. Keramické nálezy z jímek mladšího horizontu (18. a 19. století) byly zpracovány V. Seluckou (2001). Práce byla zaměřena především na zpracování keramiky, kachlů a skla, v menší míře i sporadicky se vyskytujících kovových a kamenných předmětů.

V souboru naprosto převažovala běžná hrncina, a to oxidační glazovaná (56 %), méně redukční zakuřovaná (42 %) a nepatrné procento představovala rezná keramika (1,7 %). V nálezu byly zastoupeny hrnce, mísy, pánve, džbány, pekáče, mísy s talířovitým podokrajím, talíře, pokličky, vázičky a dóza. Vedle toho byly nalezeny i fragmenty brněnských pohárů 3. typu, což je charakteristické pro období přelomu 16. a 17. století. Tvary, které spojujeme s vývojem novověké keramiky, charakterizují především mísy s talířovitým podokrajím, talíře a některé tvary dutého nádobí – vázička, dóza, nočníky a pekáč, které se v souboru vyskytly jen v rámci oxidační glazované hrnciny. Inovace, zejména výskyt nových tvarů a výzdoby, vychází obecně z renesance (geometricko-rostlinná motivika). Nové výzdobné techniky (rytá a engobová výzdoba, malování na bílém nástěpí, mramorování potékání apod.) lze spojovat s nádobím určeným pro potřeby stolování.

V kuchyni se uplatňovalo zakuřované a jednostranně polévané zboží. Soubor keramiky z Rašínovy ulice představuje typickou ukázkou vybavení domácností na přelomu 16. a 17. století s naprostou převahou raně novověkých tvarů a minimálním zastoupením zboží, které reprezentuje starší, pozdně středověké tradice (žlábkovaná šroubovice, radélko). Nález šesti fragmentů nezdobené fajánse velmi hrubého provedení s nekvalitní opakní glazurou zabarvenou do hněda, je možné spojovat s mladším obdobím (přelom 18. a 19. století)

Torzovitý celek kachlového materiálu neumožňuje příliš široký pohled do problematiky vytápění domu brněnského měšťana. Na základě získaných údajů nelze vyloučit existenci minimálně dvou otopných zařízení. V souboru se vyskytovaly kachle rezné, a to nádobkové a reliéfní. Většinou se jednalo o fragmenty komor či čelních vyhřívacích stěn, což znemožňovalo rekonstrukci výzdobných motivů. Ze závalu sklepa lichtenštejnského paláce pocházely reliéfní kachle opatřené bílým nástřepím a zelenou glazurou. O jejich datování do renesančního období svědčí jak výzdobné, tak i technologické prvky (nízká rámová komora, otisk textilie, rostlinná motivika jako hlavní výzdobný prvek, výskyt tapetového kachle).

Soubor kachlů a keramiky doplňuje kolekce skleněných předmětů. Převažují nálezy z kategorie skla dutého, vyskytly se i v renesanci oblíbené okenní terče. Významnou složku představuje zboží vyráběné „à la façon de Venice,“ tedy „na benátský způsob,“ kam můžeme zařadit především fragmenty pohárů a číší. Poháry a číše představují v souboru poměrně homogenní složku raně novověkého zboží, které lze datovat do období od konce 16. a do 1. poloviny 17. století s těžištěm kolem roku 1600. Tuto dataci potvrzují poháry s polovejčitou kupou a optickým dekorem, pohár s balustrovým nodem v podobě lvích maskaronů, humpen a některé typy výzdoby jako tzv. wafledekor. Vedle toho se zde nacházely fragmenty hruškovitých, čtyřbokých lahví, zlomky modrého opakního a kobaltového skla.

Nálezový soubor doplňují části kovového svícnu, železných hřebíků, kamenný brousek, zlomek obloukové prejzy. Zánikový zásyp sklepa je datován mincemi Ferdinanda II. do 1. třetiny 17. století (20. léta). I když nálezový soubor z Rašínovy ulice nemůžeme považovat za příliš reprezentativní, je cenný především tím, že představuje další nález hmotné kultury z pozdně renesančního období z Brna, a tím poskytuje možnosti ke srovnání s jinými celky nejen v tomto prostoru, ale v obecné rovině i s dalšími novověkými soubory.

Ondřej Wolf: K poznání hrnčířské produkce 13. – 16. století v Chrudimi I, II (Brno 2002).
I. díl 156 str., 74 tab; II díl 73 str. databáze, 135 obr.

Diplomní práce uzavírá jednu z etap archeologického výzkumu ve Filištínské ulici čp. 37/I – 42/I. V letech 1996 – 1997 zde proběhl zatím plošně nejrozsáhlejší terénní výzkum, topograficky byl situován na severním okraji městského jádra, resp. v proluce po původně šesti středověkých domech čp. 37/I – 42/I. Vzhledem k časovému a finančním možnostem byl zaměřen na prozkoumání dvorků za zbouranými domy. Terénní výzkum zachytil pravěké osídlení, dále raně středověké situace, reprezentující vývoj středo- a mladohradištního opevnění, objekty vrcholně středověkého až novověkého stáří a dílčí kontexty.

Dosavadní výzkum nejenže rozšířil naše vědomosti o raně středověkém osídlení chrudimské ostrožny (potvrdil existenci raně středověkého mocenského centra na Trstenické stezce v 9. – 10. století), ale také nashromáždil značně rozsáhlý nálezový fond ke studiu hmotné kultury mladšího středověku a raného novověku. Také v případě Chrudimi vyvstávají se stále narůstajícím archeologickým pramenným fondem otázky po jeho brzkém a komplexním zpracování, a to s co nejmenší ztrátou potenciálních informací. Hlavní cíl diplomové práce tedy spočívá v získání poznatků o keramice 13. – 16. ze sedmi (osmý objekt z 19. století nebyl uvažován) odpadních jámech na parcele čp. 38/I a ve využití těchto poznatků ke studiu kulturně historických aspektů proměn hrnčířské produkce mladšího středověku.

Jedinečnost nálezových situací a charakter keramických souborů, které pocházejí z komplikované utvářených stratigrafií odpadních jámech, poukazují na nutnost svébytného řešení analytických, deskripčních a datovacích procedur. Podstatný metodologický problém autor spatřuje ve vizuálně nepo-

stižitelných faktorech, které se podílí na tvorbě nálezového prostředí. V archeologizaci nálezového prostředí spatřuje faktor, který nelze při analýze keramiky přehlédnout, nemá-li dojít ke zkrácení závěrů např. o stáří nálezových souborů nebo o časovém intervalu zaplňování odpadních objektů. S tím souvisí také forma analýzy a způsob vyhodnocení keramického materiálu (68 celých a rekonstruovaných nádob a cca 13748 fragmentů), jemuž se dostává databázové formy prostřednictvím kódovaného deskripčního systému. Při zpracování jsou hodnoceny ty technologické a morfologické vlastnosti keramiky, kterým je z hlediska chronologického studia přiznávána nejzávažnější role (např. ostřívo, lepení, obtáčení, výzdoba, profilace okrajů). Kvantitativní analýzou makroskopicky posuzovaných znaků keramických souborů a díky nálezové situaci jímek III, V, VIIA, VIIB, IX, X, XI (viz superpozice těchto objektů) bylo možno získat opory pro relativní chronologii keramiky v rozmezí od 13. do 16. století. Poměrně svízelně řešitelnou otázkou zůstává ukotvení vývojových proměn keramiky absolutními daty. Pro datování keramických souborů autor využívá jednak srovnávacího studia keramických souborů na základě superpozic odpadních objektů, jednak více či méně hodnotné analogie, jejichž vypovídací hodnota však kolísá případ od případu. To je také důvod, proč vyhodnocení materiálu poskytuje spíše rámcové datace. Autor se přesto pokouší o jejich zpřesnění a tedy i o stanovení časových intervalů vzniku a zániku nálezových situací v odpadních jímkách. I přes nutnost realistického přístupu k učiněným závěrům, tyto poskytují podklady pro výzkum dalších otázek, spojených se studiem problematiky odpadu a hygieny a tedy i s okruhy otázek, týkajících se každodenního života ve středověké Chrudimi. S přihlédnutím k problematice nejstarších dějin města (viz sídelné historické aspekty) je tato práce příspěvkem k jejich řešení.

Současný stav studia chrudimské keramiky, nutně podmíněný kvalitou a kvantitou pramenné základny, ukazuje, že nástup vrcholně středověké hrnčiny morfologicky i technologicky navazuje na raně středověké výrobní tradice, které lze pozorovat ještě na materiálu 14. století. Jedná se o stopy lepení, obtáčení a přítomnost hrubších ostřičích složek v keramické hmotě. Zdá se, že tato hrnčina reprezentuje odlišný vývojový model, než který známe z oblastí výrazněji zasažených kolonizačními vlivy na prahu vrcholného středověku (Mostecko). Přerod raně středověké hrnčičské produkce ve vrcholně středověkou lze v Chrudimi považovat za kontinuální proces. Od 15. století se v rámci hrnčičské výroby plně uplatňuje další proměna technologických a morfologických znaků, spočívající v přítomnosti jemných ostřičích komponent a ve vytáčení nádob na nožním kruhu. Podobně jako keramika pokročilého 14. století, tak také oxidačně i redukčně pálená hrnčina století 15. vykazuje vlastnosti sériové výroby, umožňující nasycení trhu. Pozdně středověké zboží 15. století, které vyznívá v průběhu 1. poloviny 16. století, je nahrazeno tenkostěnným vytáčeným zbožím s vnitřní polevou, které se však v analyzovaných souborech ojediněle objevuje patrně již od počátku 15. století. Doklady o přítomnosti otopných zařízení poskytly nálezy kamnářských výrobků. Jednalo se většinou o nádobkové kachle s pravouhlým ústím, redukčně i oxidačně vypalované. S jejich užíváním můžeme počítat v průběhu 15. století. Zaúmcem během 14. století ve spektru nádob převažuje jednoznačně bezuchý hrnec, od 15. století se součástí výbavy domácností stávají také poháry, trojohé pánve, hrnce s uchem a zhruba od 1. poloviny 16. století také polévané dekorované talíře.

Zodpovězení otázky, do jaké míry lze využít pramenné svědectví keramiky z pojednávaných odpadních jímek k rekonstrukci sociálního prostředí středověké měšťanské domácnosti v širším časovém rozpětí, ponechává autor další etapě archeologického výzkumu. Studium sociálně – indikační hodnoty pramenů však již nyní skýtá příhodné předpoklady v podobě srovnávacího studia kompletního obsahu odpadních jímek, které kromě keramiky vydaly soubory skel, osteologického a paleobotanického materiálu.